

ages. An important thing is that for understanding the text it is not necessary to know the exact meaning of the term. In some situations the special terminology in direct speech of heroes creates not only the language portrait, but also the satiric effect.

Key words: *term, determinologization, text, semantic of word.*

Отримано: 4.11.2014 р.

УДК 811.161.2'371

Соловій У.В.

ІЛЛОКУТИВНА СИЛА ЯК СКЛАДОВА АКсіОЛОГіЧНОГО ЗНАЧЕННЯ ОціННО-ОБРАЗНИХ НОМіНАЦіЙ

У статті розглядаються іллокутивні сили оцінно-образних номінацій як складові загального прагматичного значення, що визначають перлокутивний ефект висловлювання; ілюструються типи мовленнєвого впливу, марковані відповідними іллокутивними функціями і відповідно сформовані ними види взаємодії.

Ключові слова: *іллокутивна функція, мовленнєвий акт, оцінно-образна номінація, перлокутивний ефект, прагматичне значення.*

Максимально реалізуючись у мовленнєвих актах оцінки, аксіологічні номінації активізують особливого виду іллокутивні сили (функції кваліфікативних мовленнєвих актів, за Остіном [3, 16]), що, будучи частиною загального прагматичного значення, визначають перлокутивний ефект висловлювання – зміну емоційного стану адресата в результаті мовленнєвої дії [3, 165].

Іллокуція як частина загального прагматичного значення, що містить інформативний, контролюючий та емотивний аспекти, охоплює інтерпретаційні сфери цього значення і відображає інструментальний характер впливу у процесі комунікації, спосіб його реалізації (яким чином адресант впливає на адресата), передумови, ефективність тощо.

З позиції мовленнєвої активності індивідів іллокуція як комунікативно-функціональна чи прагматична перемінна розглядається на рівні «соціального спілкування» партнерів і є однією зі сторін суспільної діяльності, що відображає навколишню дійсність з позиції оцінного мовленнєвого акту.

Вона може характеризувати і сам процес впливу в семантичному та функціональному аспектах, охоплюючи найрізноманітніші параметри налагодження стосунків між комунікантами. Серед них – рольова позиція партнерів та їх соціальний статус; ступінь впевненості одного зі співрозмовників у погодженому типі взаємодії; оцінка реальності досягнення очікуваного результату; пріоритетний характер актуалізованих ініціатором дій та пов'язаних із ними прагматичних змістів.

Залежно від спрямованості мовленнєвого впливу і чинників, що зумовлюють прагматичне значення, А. Романов виділяє чотири найчастіше використовувані типи впливу, марковані відповідними іллокутивними функціями, і відповідно сформовані ними види взаємодії.

Це конститутивна іллокутивна функція та декларативно-експресивний вид взаємодії; репрезентативна іллокутивна функція й контактнорегулятивний тип взаємодії; інтерактивна іллокутивна функція та директивний вид взаємодії; когнітивна іллокутивна функція й інформативно-дескриптивний тип взаємодії.

Конститутивна іллокутивна функція співвідноситься з такою типовою взаємодією, під час якої мовленнєва активність спрямована на фіксування, констатацію певного стану речей, явищ, справ у світі (декларативно-експресивний вид взаємодії) [9, 56].

Порівняймо: *«Газдівство у старій Лесихи несогірше. Хата хоть стара, та ще добра; будиночки нові, просторі, опрятні, худібка красна, що господи, гладке кожде, мов слимак. Пасіка також по смерті небіжчика Леся не пішла наворотом»* [11, 3].

Оцінно-образні номінації у складі зазначеного мовленнєвого акту виконують іллокутивну функцію фіксування існуючого у господарстві старій Лесихи порядку. Найменування *«газдівство несогірше»*, *«будиночки нові, опрятні»*, *«худібка красна»* тощо свідчать про позитивний знак коментаря-висловлювання.

З погляду референції і ставлення до описаної ситуації, інформація, реалізована в оцінному мовленнєвому акті, ділиться на предметно-логічну або первинну (констатація факту про існування у селянки господарства), не пов'язану з ситуацією та учасниками спілкування, і прагматичну, оцінну, або вторинну інформацію, зумовлену мовленнєвою ситуацією (газдівство жінки оцінюється позитивно; суб'єктом оцінки є оповідач, а також широкий загальний сукупність осіб, що

утворюють певний соціум зі спільними стереотипами, думка яких є істинною в «реальному світі» [3, 69] населення села, де мешкала Лесиха).

Про експресивність повідомлюваної інформації-коментаря свідчить наявність у висловлюванні оцінних номінацій з позитивним аксіологічним знаком «несогірше», «добра», «опрятні», «красна», а також використання іменників з відтінком пестливості, гіпокористик, «будиночки», «худібка», суфікси яких вказують на присутність у номінаціях конотативної семи з позитивною оцінкою.

Репрезентативна іллокутивна функція співвідноситься з такою типовою взаємодією, під час якої мовленнєві дії торкаються інтересів співрозмовників, їх ставлення до стану справ, процесів, репрезентованих самим мовцем (контактно-регулятивний вид взаємодії) [9, 195]. Наприклад: «*А тут єство самої речі: Кузня урядовців, слуг, рабів, комедіантів, прислужників темного духа*» ... *захочеться за написсю: «Alma mater»* [5, 211].

У зазначеній комунікативній ситуації зображений конфлікт між двома думками, що репрезентовані оцінно-образними номінаціями, які на аксіологічній шкалі займають протилежні позиції. Типова, загальноживана, традиційна характеристика вищого навчального закладу як «*alma mater*» – «*матері-годувальниці*», місця, де хтось виховувався, набув професійних навичок, закодована у найменуванні з позитивною оцінкою семою.

На протывагу їй індивідуальна думка носія процитованого висловлювання маніфестує різкий осуд, зневажливе ставлення до *Alma mater*. Адресант номінує її «*кузнею... слуг, рабів, комедіантів, прислужників темного духа...*», активізуючи приховану, імплікаційну, потенційну сему з негативним аксіологічним знаком, що виявляється у вторинній номінації вищого навчального закладу.

Вважаючись додатковою, факультативною, вона протиставляється основним компонентам семантики найменування і є оказіональним утворенням визначеного контексту. В аналізованому оцінному мовленнєвому акті номінації з потенційною негативною семою, носієм якої є індивід, протиставляються найменуванню з обов'язковою позитивною семою, творцем якої є широкий загал. Породжена ними «аксіологічна суперечка» (зіткнення поглядів різних суб'єктів процесу оцінювання щодо єдиного об'єкта) активізує репрезентативну іллокутивну функцію, яка в свою чергу породжує контактно-регулятивний вид взаємодії.

Інтерактивна іллокутивна функція співвідноситься з такою типовою взаємодією, при якій мовленнєві дії учасників комунікативного акту розкривають або фіксують умови взаємостосунків між партнерами з приводу якогось майбутнього чи очікуваного одним зі співрозмовників учинку або події (директивний вид взаємодії) [9, 196].

Порівняймо: «*Один підійшов і приложився до хреста: – Благословіть, панотче! – сказав по-українськи. «Блаженний муж на лукаву не вступає раду і не стане на путь злого та з лютим не сяде», – говорив отець Савишин, вдивляючись у воляка своїми розпаленими очима*» [7, 86].

Шляхом актуалізації аксіологічних знаків оцінно-образних номінацій аналізовані висловлювання висвітлюють умови взаємодії учасників даної комунікативної ситуації. Каючись, воляк, що разом з іншими повинен знищити церковні дзвони, просить у священника благословення.

Перформативне імпліцитне висловлювання: «*Благословіть, панотче!*» не тільки активізує процес розкаяння, а стає причиною диференціації, відмежування прощеного солдата, що уникнув гріхопадіння, від юрби інших грішників. Процес благословення і розкаяння, відтворюючись в оказіональному протиставленні оцінних номінацій з протилежними аксіологічними знаками «*блаженний муж*» («+») – «*не стає на путь злого, з лютим не сяде*» («-»), проектує позитивні стосунки між партнерами зазначеної комунікативної ситуації, одночасно формує вороже ставлення до них з боку інших – «*не благословенних*».

Когнітивна іллокутивна функція репрезентує такий тип впливу, під час якого співрозмовникові передається інформація про ставлення мовця до якогось фіксованого ним стану речей, справ, ситуацій навколишнього світу (інформативно-дескриптивний вид взаємодії). Наприклад: «*Я глянув на неї. Надзвичайно гарна була вона тоді... – Знаєте, ви надзвичайно гарні зараз! – Проти волі вирвалося у мене*» [2, 496].

Оцінно-образна номінація «*надзвичайно гарна*» з позитивною аксіологічною семою виражає думку окремого індивіда щодо зовнішніх даних його співрозмовника (красивої жінки). Вказана оцінка підсилюється цілим рядом чинників, серед яких афективний прислівник «*надзвичайно*», що, поєднуючись з аксіологічним найменуванням «*гарна*», виконує роль інтенсифікатора; використання ввічливої форми звертання у другій особі множини до жінки, що активізує не тільки фактор недостатньої знайомості, але й підкреслює велику повагу і шану; сильна позиція оцінно-образної номінації у структурі мовленнєвого акту (автор вводить найменування не тільки у діалогічну репліку суб'єкта оцінювання – вербалізована номінація є реалізацією його думки «*Я глянув на неї [і подумав – У.С.], надзвичайно гарна... – ...Ви над-*

звичайно гарні... – ... вирвалось у мене»). У результаті інтенсифікації оцінне найменування повинно викликати відповідний перлокутивний ефект – зміну емоційного стану адресата повідомлення і одночасно об'єкта оцінювання, – чого і домагається адресант висловлювання – суб'єкт оцінювання.

Класифікація іллокутивних функцій, зміст окремих іллокутивних сил не лише окреслюють комунікативну спрямованість висловлювання [3, 373], його явно виражені чи приховані цілі [3, 390], але й диференціюють характер мовленнєвого впливу та способи його реалізації (яким чином та за допомогою яких вербальних і невербальних засобів партнери комунікативної ситуації впливають один на одного), передумови, ефективність тощо.

У текстах «малої прози» кінця XIX – початку XX століття, крім перелічених типів іллокуції, присутні і такі функції оцінно-образних найменувань, завдяки яким формується цілісність та зв'язність художнього тексту, інтенсифікуються та індивідуалізуються аксіологічні відтінки номінацій, підсилюється їх роль у творенні художніх образів:

1) акумуляційна – функція накопичення «семантичної текстової енергії», яка найоптимальніше репрезентується оцінно-образними найменуваннями, що виконують роль заголовків, є стрижневими, текстоорганізуючими елементами («Природа» О. Кобилянської, «Злодій» В. Стефаніка, «Дозрілий» О. Маковей, «Більмо» Марка Черемшини тощо);

2) евфемізаційна – функція заміни найменування з високим ступенем інтенсивності переважно негативною ознакою синонімічною номінацією з нижчим ступенем емоційності або табуованою лексикою загальноживимим найменуванням, що репрезентує спосіб сприймання певного явища («Марод пищав крізь сон і спіався, як перший-ліпший з отсих, що мають тоту слабкість» [шизофренію – У. С.] [14, 131]).

3) дисфемізаційна, яка полягає у заміні, без об'єктивних на те підстав або мотивацій, позитивно забарвленого чи стилістично нейтрального слова негативно забарвленим з метою виявлення певного психологічного стану особи, ставлення її до когось / чогось («Николка десь вибіг на вулицю, а дівчище (так називала Василену) засувала горшки в піч...» [7, 68]);

4) експресивізаційна, що виявляється у підсиленні емоційних та психічних реакцій і реалізується не тільки у номінаціях, які містять сенсорну чи сублімовану оцінку, але й у найменуваннях на позначення модальностей інших типів («А горенько тяженьке! – промовляє чорнява струнка молодиця. – І до чого тільки людина не доведе себе!..» [1, 75]);

5) трансформаційна, що репрезентує видозміни позитивного / негативного оцінного значення у протилежне в позитивно аксіологічній / негативноаксіологічній номінації, маніфестується різними засобами іронії, гумору чи сарказму і виявляє високий ступінь негативної/позитивної ознаки.

Будучи однією з найважливіших іллокутивних функцій, вона реалізується такими способами:

1) порушення відповідності між поняттям і найменуванням на його позначення з одночасним протиставленням об'єктивного та суб'єктивного факторів оцінної структури (створення іронічного ефекту): «Ото, братця, дівчина: ноги як стовпці, сама як груба, а сліпа тільки на одне око» [1, 125]; додатковим засобом реалізації трансформаційної функції вважається іронічна інтонація як контекстуальний засіб створення комічного ефекту;

2) використання номінацій з цілком протилежною аксіосемантикою: «О, чому ні! – той йому. – Там і в тих, що оце й я сиджу через їх... до-о-обрі, як змії» [10, 153]; додатковим засобом репрезентації згаданої функції є навмисне перекручення звукової оболонки слова;

3) вторинне номінування об'єкта мовлення-оцінювання із застосуванням лексем метафоричного характеру з протилежним аксіологічним знаком («Чув цих студентів у поїзді, як на святки їхали, – полівка, свату, а не люди! Пишеться – студент, а вимовляється – старець» [4, 87];

4) використання найменувань з контекстуально зумовленим, співвіднесеним з певною ситуацією мовлення антифразисним значенням, яке активізує в аксіологічному мовленнєвому акті антонімічні асоціативні зв'язки, наприклад: «А все-таки кожний радник працює головою. Витриваліші, то кивають головами, а м'якші, то як котрий на вдачу. Один хилляє свою голову на поруччя, відчиняючи широко рот, а інший, то лишень клонить свою вдолину. Але всі разом одностайне сплять так твердо, що при кінці засідання треба кодного порядно потермосити, заки спам'ятається» [6, 243].

5) декодування внутрішньої форми оцінно-образних найменувань і наступна активізація об'єктивного чинника оцінки у тих комунікативних ситуаціях, які вимагають протилежного, переносного, «прочитання» семантики номінації («А звідки ж ти взявся, коли не маєш нікого? З кропиви? Ти, певне, покропивник? ... – Гм, Макітра ... Чекай, будемо мати в чім мак терти!») [14, 112].

В окремих аналізованих текстах мовленнєві акти інколи втрачають свою аксіологічну інформативність. Тоді їх роль зводиться тільки до виконання комунікативних завдань.

Кваліфікативні висловлювання такого типу, трансформуючись, реалізують функції модальностей інших видів – виражають схвалення, заохочення, комплімент, осуд, задоволення або невдоволення, передають гнів, здивування, радість тощо.

Порівняймо: «*Най багацкі молодиці мене знають, най на мене банують, єк я на них банувала. Тоті юди, тоді осуди, тоді вуводи гонорні. Тоті хавки капанисті, тоті рібі капправки прижмурені*» [12, 248]; «*Тоді кожда неня завертає назад своїх доньок і вцитькує їх, щоби свою роботу робили і навіть оком не повели поза вориння на пометення, на нечесть і осоругу людську, на гаддя сорокате, пуголовиці безчесні, чорногорське насіння, погане коріння*» [12, 150].

Оцінно-образні номінації, використані у представлених сегментах, характеризуються високим ступенем негативної ознаки, яка інтенсифікує модальність іншого виду – вираження гніву шляхом використання лайливої лексики, репрезентованої аксіологічними найменуваннями негативного типу.

Однак найчастіше аксіологічна номінація у згаданих мовленнєвих актах перебуває в позиції апелятива (звертання) або вигуку. Наприклад: «*Плачі опинилися перед Дзельманом, а він став їх розпізнавати: «А то ви, Митришко-душко? – А то ви, Николаїшко-засулько? – А то ви, Петришко-душко? – То ви, Василюшко вгідна? – То ви, Марічко чічена? – Ба ци то ти, Анничько срібна? – То ти, Кіцо солодка? – Люб'етка мої любі, вас є штири газдині, а три дівчині...кажіт, сарачета, чого плачете...»*» [12, 159].

Усі первинно аксіологічні найменування – синоніми загальнооцінної номінації хороший (гарний) – діалектного характеру й вирізняються високим ступенем експресії. Однак у теперішньому їх використанні домінують не функція оцінної інформативності, а функція компліменту, заохочення до відвертості, схиляння до довіри.

Еквіваленти слова «гарна» – «душка», «зозулька», «вгідна», «чічена», «срібна», «солодка» відрізняються яскравою метафоричністю, проте аж ніяк не оцінюють свої об'єкти. Це свого роду естетичні кліше, схеми комунікативної поведінки, що передбачають позитивний результат. Функціонування таких лексем у мовленнєвих актах специфікується їх роллю у висловлюваннях як номінацій-звертань, номінацій адресата мовлення.

Адже звертання, з функціонального погляду, двобічне. З одного боку, воно дозволяє адресатові ідентифікувати себе як отримувача повідомлення. З іншого – в апелятиві часто виражається ставлення до адресата мовлення. Саме така двоїстість є причиною того, що в позиції апелятива поєднуються ідентифікаційні номінації та номінації суб'єктивно-оцінного типу [13, 340].

Аналізовані висловлювання є репрезентантами інтерперсонального аспекту комунікації, сфери, де панують релятивні номінації, тобто імена на позначення стосунків (емоційних, родинних, соціальних тощо) між адресантом та адресатом мовлення. Згадані аксіологічні найменування-маркери вказують на односторонній зв'язок між мовцем та адресатом.

Поєднання ж оцінного елемента з ідентифікаційним у семантиці звертань стимулювало створення особливої категорії номінацій-гіпокористик, або зменшено-пестливих форм лексем (в тому числі і власних назв), що яскраво представлені у аналізованих нами мовленнєвих актах: *Митриха* → *Митришка*; *Николаїха* → *Николаїшка*; *Петриха* → *Петришка*; *Василиха* → *Василишка*; *Марія* → *Марічка*; *Анна* → *Анничька*.

Така семантична своєрідність номінацій-звертань репрезентує формування особливої категорії імен не тільки власних, але й загальних, використання яких або обмежується цією синтаксичною позицією (позицією апелятива), або пов'язане з нею своєю первинною функцією.

Проникаючи в іншу позицію, вони і в ній сприймаються як цитата звертання. Аксіологічні номінації-апелятиви з новели Марка Черемшини «*Бодай їм путь пропала!*», власне, і виражають індивідуалізований зміст, виявляють не стільки оцінну характеристику об'єктів, скільки є інструментом в устах суб'єкта для створення сприятливої емоційно-психологічної атмосфери заохочення до дій, корисних для нього.

Виконуючи відповідні іллокутивні функції у мовленнєвих актах оцінки, аксіологічні номінації окреслюють не тільки комунікативну спрямованість окремих висловлювань, їх наявні чи приховані цілі, але й диференціюють характер мовленнєвого впливу та способи його реалізації, передумови, ефективність тощо. Таким чином вони розкривають глибинні смисли художнього тексту, репрезентують його імпліцитні значення, формують його цілісність та зв'язність, сприяють правильній інтерпретації.

Список використаних джерел

1. Васильченко С. – Твори : в 3 т. – К. : Дніпро, 1974. – Т. 1. – 406 с.
2. Винниченко В. Краса і сила / В. Винниченко. – К. : Дніпро, 1989. – 752с.
3. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Вольф Елена Михайловна. – М. : Наука, 1985. – 228 с.

4. Косинка Г. Новели / Косинка Г. – К. : Дніпро, 1967. – 198 с.
5. Крушельницький А. Буденний хліб. Оповідання з життя / А. Крушельницький. – Київ ; Відень ; Львів : Наклад. Літерат. Інститута, 1920. – 281с.
6. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів / [Голянич М. І., Іванишин Р. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І.]; за редакцією М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : Сімик, 2012. – 392 с.
7. Мартович Л. С. Твори / Лесь Мартович. – К. : Державне вид-во художньої літератури, 1963. – 566 с.
8. Оцінно-образна номінація та її функціонально-комунікативна спрямованість у текстах української «малої прози» кінця ХІХ – початку ХХ століття // Художній текст – слово – образ : лінгвостилістичний аналіз : монографія / [М. І. Голянич, І. О. Бабій, Н. Я. Іванишин, О. Б. Литвин, У. В. Соловій, Р. І. Стефурак]; за ред. М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – С. 106-162.
9. Приходько Г. І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові / Г. І. Приходько – Запоріжжя: ЗДУ, 2001. – 362с.
10. Тесленко А. Ю. Прозові твори. Драматичні твори. Вірші. Листи / Тесленко А. Ю. – К. : Наук. думка, 1988. – 480 с.
11. Франко І. Я. Твори : в 2 т. / Франко І. Я. – К. : Дніпро, 1981. – Т. 2. – 495 с.
12. Черемшина М. Твори : в 2 т. – К. : Наукова думка, 1974. – Т. 1. – 335с.
13. Языковая номинация. Виды наименований / под ред. Б. А. Серебренникова. – М. : Наука, 1977. – 359 с.
14. Яцків М. Муза на чорному коні: [оповідання і новели, повісті, спогади і статі] / Яцків М. – К. : Дніпро, 1989. – 846 с.

Illocutive power of the evaluative imaginative nominations as parts of the general pragmatic meaning that define the perlocutive effect of the expression are examined in the article; types of speech effect marked by the corresponding illocutive functions and types of interaction formed by it, the ways of their realization and also their prerequisites and effectiveness are described; accumulative, euphemistic, dysphemistic, expressive, transformational functions of the evaluative imaginative nominations, due to which the integrity and connectivity of the literary text is formed, are represented. A separate part of the article is based on the analysis of the evaluative imaginative nominations-appellatives or evaluative imaginative nominations-exclamations, which differ not only by the high expressivity degree but also represent certain schemes of the speech activity, the interpersonal aspect of the communication and often serve as an instrument for creating a positive emotionally-psychological atmosphere for actions promotion. It has been analysed illocutive functions that actualize through evaluative imaginative nominations, it is proved that evaluative imaginative nominations as main elements of separate speech acts and literary text in whole are characterizing, image-creating components, means of text-creating and structurization and also means of individualization author's manner of writing.

Key words: *illocutive function, speech acts, evaluative imaginative nomination, perlocutive effect, pragmatic meaning.*

Отримано: 18.10.2014 р.

УДК 378.016 : 811.124

Сторчова Т.В.

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ ЛАТИНСЬКОЇ ПАРЕМІЙНОЇ СПАДЩИНИ

У статті досліджується проблема реалізації паремійного підходу у навчанні майбутніх філологів латинської мови. Обґрунтовується доцільність вивчення латинських паремій, описується та структурується їх відбір, розглядаються основні прийоми презентації. Подано зразки студентських робіт, які спрямовані на формування соціолінгвістичної компетенції майбутніх філологів.

Ключові слова: *латинська мова, паремія, методика, соціолінгвістична компетенція, рецептивне навчання, репродуктивне навчання.*

Латина як один із ефективних інструментів формування лінгвістичного мислення студента-філолога, окрім величезного обсягу граматичного матеріалу, містить вагомий змістовий навчаль-